

Tutkimuskohteena suomen kielen kieltoverbi

ILKKA SAVIJÄRVI *Itämerensuomalaisten kielen kieltoverbi*. I. Suomi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 333. Helsinki 1977. 288 s.

ILKKA SAVIJÄRVI *Redundanssi ja kieltoverbin ellipsi suomen kielen negaatiojärjestelmässä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 14. Jyväskylä 1977. 57 s.

Ilkka Savijärven väitöskirjan aihe liittyy suomalais-ugrialaisten kielten tunnetuimpiin erikoisuuksiin. Onhan kieltoisanan verbinluonteisuus koko uralilaisen kielikunnan ikivanhoja yhteispiirteitä. Suurimmassa osassa itämerensuomalaista kielialuetta tämä perintö on säilynyt hyvin. Täysin muiden verbien tasalla ei suomen kieltoverbi kuitenkaan ole. Sillä on vain kaksi modusta: »yleismodus» ja imperatiivi, ja tempuksiakin on vain yksi: preesens. (Vielä kantasuomalaiseen järjestelmään oletettavasti kuulunut kieltoverbin preteriti on suomesta kadonnut, ja kielteisen predikaatin aikamuodon osoittaminen on siirtynyt pääverbin tehtäväksi.) Muusta verbintaivutuksesta poikkeaa lisäksi se, että kieltoverbin »yleismuoto» (yks. 3. pers:n muoto) on pyrkinyt yleistymään muihinkin persooniin, ja näin persoona- ja numeruskongruenssi on samalla kielteisessä taivutuksessa osin hämärtynyt.

Itämerensuomalaisten kielten kieltoverbipohjaista negaatiota ei ole tähän mennessä systemaattisesti tutkittu. Syynä lienee ilmiön poikkeuksellinen mutkikkuus; koskettaahan se lähes kaikkia kielen osa-alueita, selvimmin morfologiaa, syntaksia ja semantiikkaa. Tällaisen moni-ilmeisen kysymyskokonaisuuden rajaaminen hallittavissa olevaksi tutkimustemaksi ei liene ollut helppoa. Savijärvi on ratkaisuut vaikeuden keskittymällä kieltoverbin morfologis-syntaktisten ominaisuuksien käsittelyyn. Tällaisenaankin aihe on yhä ollut niin laaja, että väitöskirjassa on käsitelty vain suomen kieltoverbin käyttöä.

Aiheen rajauksesta huolimatta tekijä on kieltoverbin finiittisen taivutuksen epäsäännöllisyyksiä käsitellessään joutunut samalla yleisemminkin pohtimaan eräitä suomen syntaksin keskeisiä kysymyksiä, kuten kieltoverbin ja pääverbin suhdetta, subjektin ja predikaatin kongruenssia, kielteisen ja myönteisen taivutuksen yhteyksiä sekä kieltoauseen sanajärjestystä. Sitä vastoin tekijä ei nähdäkseen riittävän hyvin perustele, miksi hän on jättänyt kieltoverbille ominaisen nominaalimuotojen puutteen ja siitä aiheutuneet syntaktiset seurausilmiöt tarkemmin käsittelemättä. Esim. kielteisen partisiippirakenteen (tp. *Hän sanoi ei tulevansa*) tarkastelu olisi kiintoisalla tavalla valottanut yleisemminkin 1800-luvun jälkipuoliskon tietoisista kielenohjailua (ks. esim. Suomi II:8 s. 510 ja Vir. 1976 s. 341).

Tutkimus jakautuu kolmeen pääjaksoon: johdantoon (s. 11—51), kieltoverbin murre-edustuksen tarkasteluun (s. 52—195) sekä kirjakielen kielteisen taitutuksen käsittelyyn (s. 196—273). Johdanto-osa on laaja; tutkimuksen taustaksi on luotu katsaus paitsi uralilaisten myös indoeurooppalaisten ja altailaisten kielten (jopa koreankin) negaatiojärjestelmiin. Laajuus on ehkä osin joutunut korvaamaan syvyyttä: paikoin olisi toivonut tekijältä omakohtaisempia kannanottoja ja täsmällisempiä kysymyksiä. Niinpä uralilaisten kielten negaatiota käsitellessään tekijä olisi voinut tarkemmin pohtia, miten itämerensuomalaisissa kielissä, lappissa ja mordvassa pääverbiä käytettävä alkuaan *k*-loppuinen muoto on joutunut kieltoisuuden tehtävään ja mikä on kieltoisuuden asema nyky-suomen konjugatiojärjestelmässä. Kyseessä ei voi olla alkuperäinen presensvartalo, koska sama kieltoisuus on esiintynyt myös kieltoverbin preteritin yhteydessä (vrt. *en tulek 'en tule' — *esin tulek 'en tullut'). Olisi suonut, että tekijä olisi tässä kohden viitannut Mikko Korhosen suomalais-ugrilaisten kielten kieltoverbin kehityksestä esittämiin huomioihin (KL II s. 56—59). Samaan yhteyteen olisi sitä paitsi sopinut myös selvitys *s*-llisen preteritin alkuperästä (siitä esitetystä eri käsityksistä ks. esim. Korhonen, KL I s. 211—; Erkki Itkonen, SUST 125 s. 113—115 ja FUF 37 s. 128—).

Perusteellisempaa pohdintaa olisi saamoin esittänyt vaikeasti selittyvä *ei*-muoto. Tekijä on viitannut (s. 11—12) eri tutkijoiden esittämiin käsityksiin: 1) *ei*-muodon *i* on alkuaan imperfektin tunnusta, 2) *i* on palautettavissa alkuperäiseen *ja*-ainekseen, 3) kyseessä on *epi-asuun palautuva pikapuhemuoto. Mahdottomalta ei tunnu sekään ajatus, että olisi lähde vanhasta kahtalaisuudesta *epä ~ *ejä (vrt. Mikko Korhosen oletusta, jonka mukaan vielä suomalais-volgalaaisessa kielimuodossa on hyvin saattanut olla rinnan tyypit *kala elävä* ja *kala eläjä*, KL I s. 350; ks. myös

Erkki Itkonen, FUF 37 s. 98—117). Pahanlaisiksi pähkinäksi näyttää tekijälle jääneen myös kieltoverbin imperatiivin alkuperä. Kysymyksiä on kolme: 1) miksi yks. 2. pers:n muodosta puuttuu loppukahdennus (*tule** mutta *älä tule**), 2) mistä *l*-aines on peräisin ja 3) miksi odotuksenmukaisen *e:n* sijasta esiintyy yleisesti *ä*? Kieltoverbin *l* ei ehkä ole niin poikkeuksellinen kuin ensimmältä näyttää; tavataanhan sama suhde myös myönteisen *olla*-verbin paradigmassa: *o/n* : *ol/koon*, *e/n* : *el/köön* t. *äl/köön*. (*Olla*-verbin *l*-aineksen Suomen kielen etymologinen sanakirja on varovasti yhdistänyt frekventiivijohtimeen; se tuskin tulee kyseeseen kielteisen *l*-aineksen selityksensä, mutta tekijän olisi silti kannattanut edes kokeeksi penkoa suomalais-ugrilaisten kielten johdinvarastoa.)

Johdantojakson lopussa (s. 46—51) tekijä on eritellyt tutkimustehtävänsä sekä selviteltyt tutkimusmenetelmiään. Olisi kernaasti nähnyt, että jo tässä kohden olisi otettu yksityiskohtaisemmin puheeksi eräät periaatteelliset seikat (esim. kieltoilmauksiin sisältyvän redundanssin aste, eri persoonamuotojen keskinäiset vaikutusyhteydet sekä tutkimuksen kannalta keskeiset termit), jotka nyt tulevat kokoavasti tarkastelun kohteeksi vasta kieltoverbin murre-edustusta käsittelevässä loppukatsauksessa (kieltoilmausten redundanssi lisäksi väitöskirjan jälkeen valmistuneessa erikoistutkimuksessa). Yllättävän lyhyesti on johdantojakossaan myös sivu tettu tutkimusteman kannalta keskeinen seikka, kysymys kielto- ja myöntömuotoisten lauseiden kongruenssi-suhteiden vertailusta. Itse tutkimuksessa tekijä on kyllä pyrkinyt pitämään silmällä myös myöntömuotoisten lauseiden kongruenssisuhteita (systemaattisesta vertailusta ei kuitenkaan ole kyse). Kaikkiaan johdanto-osan koko laajuuteen nähden tutkimuksen teoreettisen ja metodisen taustan esittely olisi voinut olla perusteellisempi.

Suomen murteiden kieltoverbiä käsit-

televä tutkimusosa rakentuu laajapohjaisen ja huolellisesti analysoidun aineiston varaan. Keskeisinä lähteinä ovat olleet murremonografiat, painetut ja painamattomat kielenäyttekokoelmat, nauhoitteet sekä Muoto-opin arkiston kokoelmat. (Tärkeimmistä aineslähteistä vain Lauseopin arkiston kokoelmat ovat jääneet hyödyntämättä; niistä olisi varsinkin lounaismurteiden edustukseen saatantanut löytyä olennaisia lisä.) Lisäksi tekijä on saanut merkittäviä aineistäydennyksiä tutkijatoveriansa kenttämuistiinpanoista; sitä vastoin hänen omakohtainen kenttäkokemuksensa näyttää jääneen vähäiseksi. Mahdollisuuksia omien havaintojen tekoon olisi varmasti ollut tarjolla esim. Jyväskylän ympäristössä; juuri sieltä olisivat sitä paitsi lisätiedot olleet tarpeen keskisuomalaisen murteiden mutkikkaiden inkongruenssisuhteiden selvittämiseksi. Muutenkin näyttää siltä, että kenttäkokemuksen vähyys on saattanut joiltakin osin yksiviivaistaa mm. murremaantieteellisten päätelmien muotoilua. Joka tapauksessa tutkimukseen sisältyvän aineiston pohjalta hahmottuu monipuolinen ja luotettava kuva kieltoverbin käytöstä suomen murteissa. Selkeää kokonaiskuvaa havainnollistavat lisäksi monet taulukot ja kartat.

Tarkastelu etenee murrealueittain. Tutkimusote on synkronis-diakroninen: tavoitteena on ollut kieltoverbin nykyisen paradigmaattisen järjestelmän hahmottaminen murteittain ja sen suhteuttaminen historialliseen taustaansa. Selityksissä on pyritty ottamaan huomioon sekä kieli- maantieteelliset näkökohdat että murteiden omat sisäiset kehitystendenssit. Lopuksi tekijä on koonnut havaintonsa laajaan yleiskatsaukselliseen lukuun »Suomen murteiden kieltoaiutuksen kehityslinjoja» (s. 179—195).

Savijärven päätelmät ovat yleensä varovaisia. Eräiltä osin niiden yksityiskohdista olisi kuitenkin voinut tarkistaa. Viitataan yhteen esimerkkitapaukseen. S:lla 69 on tarkasteltu lounaismurteiden *ottan*^x 'ottanut' ja *ottanu*^x 'ottaneet' -tyyppisten

partisiippien numerusta. Tekijän mukaan loppuheittoiset ja loppuvokaalinsa säilyttäneet muodot ovat nykyään sekoittuneet siten, että kumpaakin tyyppiä käytetään sekä yksikössä että monikossa. Päätelmän tukena on taulukko, jonka mukaan alkuaan yksiköllinen (*ei*) *ottan*^x -tyyppi on yhtä yleinen yksikössä kuin monikosakin. Loppuvokaalin heittyminen tai säilyminen ei näin ollen enää riittäisi partisiipin numerusta osoittavaksi tuntomerkiksi. Taulukossa esitettyjä lukuja olisi kuitenkin ollut syytä verrata vastaaviin myöntömuotoisiin tapauksiin. Ero näyttää nimittäin J. A. Hahnssonin muistiinpanojen mukaan säilyneen myöntömuotoisissa tapauksissa lähes systemaattisena ainakin 1860-luvulle; tässä valossa siitä odottaisi jälkiä vielä nykymurteistakin (Hahnssonilla esim.: Eurajoki *olen juan* 'olen juonut' — *olen juannu* 'olemme juoneet', *on juan* 'on juonut' — *oaa juannu* 'ovat juoneet', Tl. Lappi *olen lyän* 'olen lyönyt' — *olen lyänny* 'olemme lyöneet' jne. (Suomi II:8 s. 319, 326). Eräiltä osin päätelmien tueksi olisi voinut esittää lisäperustelujakin. Niinpä s:lla 99—100 käsitellyn kaakkoishämäläisen *ei ota(v)vat* -tyypin yhteydessä olisi voinut viitata samoilla alueilla esiintyvään poikkeuksellisesti loppukahdennuksettomaan *ei kehrä* -tyyppiin (vrt. Terho Itkonen, PFFC I:1 s. 187—193).

Paikoin päätelmiä leimaa kuitenkin hienoinen suoraviivaisuus; murteiden omapohjaisiin kehitysmahdollisuuksiin ei ole vedottu siinä määrin kuin aineiston pohjalta olisi ollut luontevaa. Tähän on ehkä ollut syynä se, ettei tekijä ole loppuun saakka pohtinut eri murteiden persoonataivutusjärjestelmiä säätelevää dynamiikkaa. Niinpä olisi kannattanut yksityiskohtaisesti selvittää, mikä osuus eri persoonamuotojen keskinäisillä vaikutusyhteyksillä on saattanut olla inkongruenssin yleistymisessä. On mahdollista, että tätä taustaa vasten tekijä olisi päätyntä selittämään eräät inkongruenssi-ilmiöt toisin tai ainakin esittänyt niille vaihtoehdoisen rinnakkaisratkaisun. Viitataan muutamaan

mahdollisuuteen.

Tekijä on lounaismurteiden inkongruenssia tarkastellessaan pitänyt mahdollisena, että kyseessä on vanha virolaisperäinen piirre (s. 189). Murremaantieteelliset ja strukturaalit seikat viittaavat kuitenkin pikemmin toiseen ratkaisuun. Yleisintä kieltosanan mukautumattomuus on murteiston itäryhmässä, harvinaisinta pohjoisryhmässä, Rauman seudulla jo yks. ja mon. 1. ja 2. pers:ssa miltei tuntematonta. Itäryhmän murteissa inkongruenssia tavataan paitsi yks. 1. myös 2. pers:ssa (yksinkertaisuuden vuoksi en puutu muihin persooniin); pohjoisryhmässä vain yks. 1. pers:ssa. Mutta yleisyysero ulottuu myös yks. 1. pers:n tapauksiin: itäryhmän puolella mukautumaton *ei* voi joko edeltää subjektia tai olla sen jäljessä; pohjoisryhmän murteissa inkongruenssia tavataan vain lauseissa, joissa *ei* edeltää persoonapronominia. Suhteet voidaan tiivistää seuraavaan kaavioon (+ + = inkongr. yleinen, + = inkongr. harvinainen, — = inkongr. puuttuu):

	Itär.		Pohjoisr.	
	<i>ei</i> + subj.	subj. + <i>ei</i>	<i>ei</i> + subj.	subj. + <i>ei</i>
y. 1. p.	++	+	+	—
y. 2. p.	++	—	—	—

Strukturaalit ja murremaantieteelliset seikat osoittavat, että inkongruenssi on edennyt pisimmälle lounaismurteiden itäryhmässä (varsinkin ruotsalaisasutuksen naapurueudessa, kuten tekijä on huomauttanut, s. 69). Samalla kun inkongruenssi on levinnyt ydinalueeltaan murteiston itäryhmästä pohjoisryhmän puolelle, se on alkuperäisellä esiintymisalueellaan juurtunut yhä syvemmälle kielen järjestelmään. Jos oletettaisiin, että kyseessä on vanha virolaispiirre, ei tällaista murremaantieteellistä ja strukturaalia asteittaisuutta olisi kovinkaan helppo selittää. Kuva käy sitä vastoin aivan selkeäksi, jos ajatellaan inkongruenssin syntyneen suh-

teellisen myöhään lounaismurteiden itäryhmässä ruotsalaisasutuksen liepeillä ja levinneen sieltä vähitellen kohti pohjoisryhmän murteita. Jälkimmäisen selitysvaihtoehdon tueksi on lisäksi esitettävissä samansuuntaisia rinnakkaistapauksia (esim. lounaismurteiden *lamppoi*, *seippi*-tyyppiset mukautumuodot, jotka samoin ovat suhteellisen myöhään levinneet lounaismurteiden itäryhmästä pohjoisryhmän eteläosiin). Vahvimmin lounaismurteiden inkongruenssin omapohjaisuuden puolesta puhuu kuitenkin se seikka, että keski- ja osin pohjoispohjalaisissa murteissa yks. 1. ja 2. pers:ssa tavattava kieltosanan mukautumattomuus muistuttaa sekä murremaantieteelliseltä levikiltään että strukturaalilta distributioltaan lounaismurteiden inkongruenssia (ks. s. 123—127). Keski- ja pohjoispohjalisten murteiden inkongruenssia ei hevin voi selittää virolaisperäiseksi, tuskin edes lounaislähtöiseksi ilmiöksi.

Savolaismurteissakin esiintyy jonkin verran kieltosanan mukautumattomuutta paitsi mon. 3. pers:ssa myös yks. ja mon. 1. ja 2. pers:ssa. 1. ja 2. pers:n inkongruenssin levikki on kiintoisa: mukautumattomuutta tavataan erityisesti murteiston laitamilla, Keski-Suomen murteissa, Keuruun — Ähtärin — Evijärven seuduilla, Kainuussa sekä itäisissä savolaismurteissa Kiteen — Tohmajärven seuduilla (s. 153—164). Tekijä on selittänyt mukautumattomuuden pääosin länsimurteiden vaikutuksesta johtuvaksi (s. 162—163). Itäisten savolaismurteen osalta tämä selitys ei kuitenkaan sovi; näiden murteiden inkongruenssi onkin pyritty johtamaan murteiston omista edellytyksistä käsin. Tekijä on viittannut mon. 1. pers:ssa tavattavaan vaihteluun (*me emme tule* — *ei me tulla* (s. 191—)) ja siitä aiheutuneeseen järjestelmän vakiintumattomuuteen. Kysymys *me tullaan*, *ei me tulla* -tyyppisten passiivimuotojen yleisyydestä olisi kuitenkin ansainnut savolaismurteiden osalta enemmän huomiota. Näytää nimittäin siltä, että passiivimuo-

tojen yleistyminen mon. 1. persoonan funktioon on synnyttänyt tilapäisen häiriötilan, joka on heijastunut muidenkin persoonien taivutukseen. Voidaan kaa-vailla seuraavan kaltainen tapahtumasarja: Ensi vaiheessa alkuperäinen *me emme tule* ja uusi *ei me tulla* -tyyppi ovat kontaminoituneet kolmanneksi kilpailevaksi variantiksi: *ei me tule*. Uuden sekamuodosteen antaman mallin mukaisesti on muihinkin persooniin pyrkinyt yleistymään alkuperäisen kongruoivan kielto-sanan rinnalle inkongruentti kielto sana (*ei minä tule, ei sinä tule* jne.). Mon. 1. persoonassa *ei me tule* -tyyppi ei kuitenkaan ole aikaa myöten jaksanut pitää puoliaan passiivimuotoja vastaan (onhan niillä ollut tukeaan myönteinen *me tullaan*). Samalla kun passiivimuodot ovat mon. 1. pers:ssa yksinomaistuneet, on inkongruentti *ei minä tule* -tyyppi menettänyt alkuperäisen tukensa ja vähin erin väistynyt rinnalla säilyneen *minä en tule* -tyypin tieltä.

Kaavailtu selityskoe ratkaisisi yhtä hyvin itäisten savolaismurteiden kuin Kainuun ja Keski-Suomen murteiden inkongruenssin. Passiivimuotojen käyttö mon. 1. pers:n tehtävissä lienee melko nuori ilmiö (Nirvi, Suomi 104 s. 37). Levikkisuhteista päätellen passiivimuodot ovat saaneet ensiksi jalansijaa keskeisissä savolaismurteissa ja levinneet niistä savolaismurteiden äärialueita kohti. Kuvaan sopii hyvin se, ettei kielto muotojen inkongruenssiakaan esiinny sydän- ja eteläsavolaisten murteiden alueella; niissä murteissa taas, joihin passiivimuodot ovat vasta pureutumassa, tavataan myös yleisempää mukautumattomuutta kielteisessä taivutuksessa. Tässä mielessä kiintoisia ovat Keski-Suomen ja Keuruun — Ähtärin murteista tehdyt havainnot. Nykyisin *ei me tulla* -tyyppi on näissä murteissa yksinomainen; vielä 1880-luvulla on E. N. Setälän muistiinpanojen perusteella alueella kuitenkin tavattu rinnalla suhteellisen yleisesti *ei me tule* -tyyppiäkin, ja samoin valtaosa muista 1. ja 2. pers:n inkongruenssiesimerkeistä on juuri Setä-

lältä, kuten tekijä toteaa (s. 195). Eikä inkongruentti *ei minä tule* -tyyppi näytä olleen eteläsavolaisissakaan murteissa aikoinaan tuntematon, mikäli G. A. Gottlundin kansanrunousmuistiinpanoihin on luottamista: esim. Juva *Itkisin, itkisin kullaistaan, Vaan ej jaxan naurullain* (SKVR VI: 352), Sulkava *Sule mini kaikki kosket, Mut ej mine sule sinua* (VI₁: 3283). (Kokonaan ei läntistä vaikutusta varsinkaan pohjalaismurteiden naapuruuksessa voi kieltää. Kuitenkin savolaismurteissa tavattava kielto sanan mukautumattomuus on selitettävissä ensisijaisesti murteen omista struktuuritekijöistä lähtien; tällöin käy ymmärrettäväksi sekin, miksi inkongruenssi on esim. Kainuussa selvästi yleisempää kuin pohjoispohjalaisissa naapurimurteissa.)

Savijärvi esittää tutkimuksessaan varsin kiintoisia huomioita kieltoilmauksiin sisältyvän redundanssin asteesta (mm. s. 70, 93—95, 100). Esimerkiksi mon. 3. pers:n kielteisissä liittomuodoissa kirjakielen mukainen kongruenssi on varsin epätaloudellinen (ilmauksen *he eivät olleet menneet* monikollisuutta osoittaa paitsi subjekti myös mon. 3. pers:n pääte sekä monikollinen partisiippi). Kirjakielen mukaista kongruenssia ei murteissa juuri tapaa. Redundanssin karsiutuminen näyttää kuitenkin kaikkiaan olevan mutkikas ja asteittainen ilmiö, jota säätelevät paitsi lauseen sisäiset suhteet myös lauseiden ja laajemmin virkkeiden väliset sidokset. Kuten tekijä on eri yhteyksissä todennut (esim. s. 100), redundanssin karsiutumisen voi kohdistua paitsi itse kielto muotoon myös subjektiin sekä liittomuodossa partisiippiin (kaikkiaan mahdollisuuksia on useita: vrt. esim. *he eivät tulleet — he ei tulleet, he ei tullu(t), eivät tulleet, eivät tullu(t), ei tulleet*; kaikki vaihtoehdot eivät kuitenkaan ole murteissa yhtä yleisiä, ja usein esiintyy rinnan useita ilmaus-tyyppejä). Eri tyyppien kesken on kuitenkin tekijän mukaan nähtävissä pyrkimystä komplementaariin distribuutioon. Jos käytetään kongruenttia *eivät*-muotoa, lau-

seessä ei yleensä ole erillistä subjektisanaa; jos taas kieltosana on mukautumaton, lauseessa on miltei aina myös erillinen subjekti. Tekijä päättelleekin johdonmukaisesti: »Täydennysjakauksessa ovat siten monikon 3. persoonan pääte (-vat/-vät) ja persoonapronomini *he* tai jokin muu erillinen subjektisana» (s. 94). Tämä hämäläismurteita koskeva havainto osoittautuu yleispäteväksi, mutta sitä olisi voinut kehitellä pitemmällekin. Näyttää nimittäin siltä, että laajemman tekstiyhteyden kannalta erityyppiset lauseetkin ovat keskenään täydennysjakauksessa: useamman lauseen jaksoissa ensimmäinen lause sisältää subjektin ja inkongruentti predikaatin (on tyyppiä *miehet menee, miehet ei mene*), kun taas seuraavista lauseista varsin usein puuttuu subjekti mutta niihin sisältyy persoonaa osoittava -vat/-vät (ja/tai monikollinen partisiippi).

Tutkimuksen parasta antia on katsaus kieltoverbin kehitykseen suomen kirjakiellessä. Tässäkin tarkastelu perustuu laajaan aineistoon. Tekijä on käynyt tarkoin läpi mm. Agricolan ja hänen aikaistensa koko tuotannon sekä suuren määrän muuta Ruotsin vallan aikaista kirjallisuutta. Myös 1800-luvun aineistoa on riittävän tuntuisesti; sitä vastoin nykypuhe-suomen suhteet ja niiden heijastuminen tämänhetkiseen kirjasuomeen jäävät kovin vähälle huomiolle.

Vanhaa kirjasuomea käsittelevä jakso on nähdäkseen ansiokkaimpia, mitä tältä alalta yleensäkin on fennistiikan piirissä kirjoitettu. Tekijä osoittaa erinomaisen tarkkaa vaistoa selvitellessään Agricolan kielen mutkikkaita ja äkkiseltään katsoen sekavia kongruenssisuhteita. Tulokset on tiivistetty selkeihin taulukoihin (s. 210, 212—213) sekä s:lla 216 esitettyihin pylväsdiagrammeihin. Huolessen analyysin tulokseksi osoittautuu, ettei mukautuvan tai mukautumattoman kieltosanan valinta olekaan Agricolalla niin summittaista kuin aiemmin on arveltu. Agricolan kielen negaatiota näyttää nimittäin hallitsevan kaksi pääperiaatetta: 1) kongruoiva

kieltoverbi on yleensä liitteetön ja muihin sanoihin nivoutumaton, 2) inkongruentti kieltosana sisältää yleensä jälkiliitteen tai on yhdistynyt edeltävään konjunktion tai kysyvään adverbiin (s. 214—215). Varsin kiintoisia ovat myös Agricolan tuotannon eri kerrostumia koskevat havainnot. Niinpä tekijä on osoittanut, että esim. Uusi testamentti on kieltosanan käytön kannalta varsin epäyhtenäinen: alkuosassa inkongruenssi on suhteellisen harvinaista, loppuosassa huomattavan yleistä. Ja onpa tekijä ottanut kantaa Agricolan äidinkielestäkin käytyyn keskusteluun. Agricolan käyttämiä inkongruentteja kieltomuotoja on aikanaan pidetty osoituksena hänen epäsuomalaisuudestaan». Nyt tekijä toteaa (s. 223): »mutta yhä varmemmalta näyttää se käsitys, jonka mukaan epäsäännöllisille kieltomuodoille ei voida antaa ratkaisevaa todistusvoimaa Agricolan äidinkieltä määritettäessä».

Savijärven negaatiotutkimus on muodollisesti hyvin korkeatasoinen. Kieli on selkeää ja täsmällistä; samoin lähteiden käyttö on ollut huolellista. Lähinnä muodon vuoksi viitataan pariin havaitsemaani pikkuseikkaan. S:lla 23 todetaan, että suomalais-ugrialaisten kielten ugrilaisessa haarassa kieltosana on taipumaton. Kohdasta puuttuu lähdeviite, ja tietokin on hieman epätarkka: ugrilaisenkin haaran kielistä on tavattu kieltosanan taipumista osoittavia rudimentteja (vrt. Korhonen, KL II s. 58 ja siinä mainittu kirjallisuus). S:lla 27 viron *mitteleotav* on käännetty 'epäluotettavaksi', vaikka pitäisi olla 'epäluettava'. S:lla 45 tekijä mainitsee kielteisiin rinnastuksiin liittyvän erikoistapauksen, jota ei ole huomannut aiemmin käsitellyn, nimittäin kysymyksen siitä, milloin kiello kohdistuu yhteisesti kaikkiin rinnastettuihin jäseniin, milloin kuhunkin jäsenen erikseen (vrt. *pappi ei vihkinyt Kallea ja Liisaa — pappi ei vihkinyt Kallea eikä Liisaa*). Kysymystä on käsitelty ainakin A. W. Ingman jo 1871 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kieli-

tieteellisessä osakunnassa pitämässään esitelmässä »Vähäisen tutkimusta suomalaisen lauseopin alalla» (Suomi II:10 s. 316—). S:lla 153 tekijä on tarkastellut Gottlundin Vermlannista tekemiä kansanrunousmuistiinpanoja (esim. *Ei minä lyön sinua, Ei minä sinua manoan*) ja todennut, että niissä on persoonapäätte lisätty pääverbiin. Kyseisten tapausten todistusvoimaa vähentää kuitenkin se, että Gottlund on merkinnyt samantapaisia muotoja mm. Juvalta kirjaamiinsa runomuisiinpanoihin: esim. *En tulen mine sinulle* (VI₁: 261), *En on kyllin kyntejätä* (VI₁: 396), *En olen oma urois* (VI₁: 464); hänellä on vastaavia muotoja myös yks. 2. pers:sta, esim.: *Jos et pääset äneme* (VI₂: 4509).

Väitöskirjan aihepiiriä Savijärvi on lähestynyt uudesta näkökulmasta tutkielmassa »Redundanssi ja kieltoverbin ellipsi suomen kielen negaatiojärjestelmässä». Lähtökohtana on Matti Sadeniemen esittämä havainto, jonka mukaan suomen kieltolause eroaa myönteisestä muutenkin kuin »pakollisten kieltoainesten» (kieltoverbin sekä siihen liittyvän pääverbin kieltomuodon) osalta. Kielessämme on joukko sanoja ja liitteitä, jotka ovat kielteisissä lauseissa eriasuisia kuin myönteisissä (esim. vaihtelu *-kin ~ -kaan, -kään* sekä sanat, joihin nämä liitteet kiinteästi nivoutuvat, kuten *ainakin ~ ainakaan, milloinkaan, mitenkään; kukaan, mikään* jne.). Vain kielteisissä yhteyksissä esiintyviä ovat lisäksi esim. sanat (*ei*) *ikinä, järin, liioin, sanottavasti*, (sen) *enempää*, (sen) *koommin* jne. Näitä kieltolauseille ominaisia mutta »harkinnanvaraisesti» käytettäviä aineksia tekijä kutsuu »valinnaisiksi kieltoaineiksi» (s. 6). Näin suomen kielen kieltolause on usein redundanti: pakollisten lisäksi siihen saattaa kuulua myös valinnaisia kieltoaineita. Tutkielmassaan Savijärvi on pyrkinyt selvittämään, miten runsaasti kieltolauseeseen sisältyy redundanssia ja onko sen määrä suomen kielen eri muodoissa (kansanmurteissa sekä kirja- ja yleiskielessä) va-

lio. Samalla hän on pitänyt silmällä myös vastakkaista ilmiötä, pakollisiin kieltoaineisiin kuuluvan kieltoosan ellipsiä; keskeisenä ongelmana on se, onko kieltolauseen redundanssilla yhteyttä kieltoosan heittymiseen.

Tutkimustehtävä on kiintoisa mutta samalla vaativa. Jotta suomen kieltolauseeseen sisältyvän redundanssin kartoitus ylimalkaan kävisi päinsä, on tutkijalla oltava käytössään laaja ja tilastollisesti luotettava aineisto. Savijärven kansankieltä koskevat päätelmät pohjaavat n. 8 800 kieltolauseetta käsittävään otokseen, kirjakieltä edustaa n. 2 000 kieltolauseetta. Kun ottaa huomioon, että juoksevassa tekstissä vain noin joka kymmenes lause on muodoltaan kielteinen, saa kuvan siitä, miten laajasta ainespohjasta todella on kyse. Mutta niinpä tulokset antavatkin kauttaaltaan hyvin luotettavan vaikutelman. Vaikka kieltolauseeseen sisältyvän redundanssin määrä on pitkälti puhujakohtainen ilmiö (vaihtelu saman murteen edustajien kesken saattaa olla useita kymmeniä prosenttiyksikköjä), myös murteiden välillä on olennaisia eroja. Ääriarvoja edustavat toisaalta lounaismurteet, joissa valinnaisten kieltoainesten määrä sataa kieltolauseetta kohden on keskimäärin 60, toisaalta savolaismurteet, joissa vastaava luku on vain 35. (Idiolekteittainen vaihteluväli on lounaismurteissa 89—40, savolaismurteissa 56—17.) Muut murteet sijoittuvat näiden lukemien väliin; eräänlaista »keskiarvoa» näyttäisivät edustavan hämäläis- ja pohjalaismurteet (niissä valinnaisten aineiden määrä on 44—45 sataa kieltolauseetta kohden).

Tutkimuksen ydinjakso on se, missä tekijä vaihe vaiheelta etenevän analyysin keinoin osoittaa, mihin lounaismurteiden poikkeuksellisen korkea redundanssiarvo perustuu. Käy ensinnäkin ilmi, että »irrationaalisesti» käytetyn *-kaan, -kään* -liitteen määrä ei vaihtelee murteittain (sataa kieltolauseetta kohden on keskimäärin 15 *-kaan, -kään* -tapausta). Mutta kielteisissä yhteyksissä esiintyvien sanojen yleisyysdesä on sitä vastoin huomattavia murteit-

taisia eroja: sataa kieltolausetta kohden on »kielteisiä sanoja» lounaismurteissa keskimäärin 45, savolaismurteissa vain 21. Kuitenkin lounaismurteiden korkea redundanssiarvo perustuu vain muutaman sanan suureen esiintymistiheyteen; lounaismurteiden lukuarvoa kasvattavat lähinnä sanat *mitään* (16,6 esiintymää sataa lausetta kohden; savolaismurteissa vastaavasti 7,5), *lainkaan* (4,0; savolaismurteissa 0,1) ja *ollenkaan* (5,8; savolaismurteissa 1,1) (s. 14—20). Erityisesti lounaismurteiden *mittä* 'mitään' -muodon yleisyys herättää huomiota; tekijä toteakin, että *mittä*-muoto on »alkanut menettää indefiniittipronominin funktiotaan ja muuttua yhä enemmän vain negaatiota kannattavaksi morfeemiksi». Kehitys on siis kulkemassa samaan suuntaan kuin virossa, missä vastaava *mitte* on jo selvästi grammaattinen negaatiomorfeemi. (Esim. *mitte midagi* 'ei mitään', *mitte keegi* 'ei kukaan', *kas sa tuled või mitte* 'tuletko vai et?'; lounaismurteiden *mittä* ja viron *mitte* -muodon vertailuun olisi kannattanut kiinnittää enemmänkin huomiota; lounaismurteissahan on kyse vasta idulaan olevasta kehityksestä, virossa sen sijaan jo syvälle ulottuvasta grammaattisesta muutoksesta.)

Redundanssitutkimuksen seikkaperäinen referointi on paikallaan jo senkin vuoksi, että tehtävänasettelun ja erityisesti tutkimusotteen tuoreus kävisi selvästi ilmi. Savijärvi on tässä tutkimuksessa lähtenyt perimmältään kartoittamaan suomen murteiden keskinäisiä suhteita meikäläisittäin vähän harrastetusta typologisesta näkökulmasta. S:lla 50 hän toteaa, että kieltolause on lounaismurteissa yleisemminkin kehittynyt analyttiseen suuntaan: »persoonan ja numeruksen ilmaisutehtävät ovat yhä suuremmassa määrin keskittyneet erilliselle subjektisanelle, ja negaation ilmaisutehtävä on siirtynyt leksikaalista merkitystään menettävälle 'vahvistussanoille». On hyvinkin mahdollista, että analyttisyyden lisääntyminen ilmenee lounaismurteissa monilla

muillakin tavoin; selvitettäviä kysymysryhmiä olisivat esim. lounaismurteiden sijasynekretismin heijastuminen lausetasolla (esim. pre- ja postpositioiden yleistymisenä?) sekä loppu-*n:n* ja *-t:n* osittaisen (ja eräitä keskeisiä morfologisia tunnusaineiksi koskeneen) kadon vaikutus syntaksiin. Tämänsuuntainen tyypologinen tutkimusote saattaisi tuoda aivan uusia näkymiä meikäläiseen dialektologiaan.

Savijärven redundanssitutkimus on valmistunut pääosin väitöskirjatyön ohessa. Tällöin on ymmärrettävää, että siihen on paikoin jäänyt kiireen merkkejä, ei kuitenkaan sellaisia, jotka olennaisesti vähentäisivät tutkimuksesta saatavaa hyvää kokonaisvaikutelmaa. Otan seuraavassa puheeksi pari lähinnä johdantojaksoon liittyvää seikkaa. Lukija jää nimitäin miettimään, eikö »valinnaisten kieltoainesten» määrittelylle sekä niiden luonteen selvittelylle olisi ollut syytä omistaa enemmän huomiota. Tekijä puhuu s:lla 5—7 »vain kielteisissä yhteyksissä esiintyvistä sanoista ja liitteistä» ja ilmoittaa käyttävänsä niistä nimitystä »valinnaiset kieltoainekset». Ei kuitenkaan tarkoin selviä, mitä »sanoja ja liitteitä» näihin aineksiin lopulta luetaan. (Ovatko esim. kieltohakuiset verbit mukana, esiintyvähän ne samalla tavoin ensisijaisesti kielteisissä yhteyksissä kuin esim. sanat *järin*, *koommin* tai *sanottavasti*; tässä kohden olisi odottanut myös viitettä Silva Kiurun tuoreeseen tutkimukseen, joka käsittelee juuri kieltohakuisia verbejä.) »Valinnaisten kieltoainesten» määrittelyminen »vain kielteisissä yhteyksissä esiintyviksi» ei myöskään vaikuta pitävältä; esiintyvähän useat niistä myös kysymyslauseissa (esim. *onkohan siellä ketään*; *tuleekohan Mattikaan sinne*; *mies lähti sanomatta sanaakaan*; *tuskin Liisakaan tulee mukaan* jne.). Tosin tämä huomautus on lähinnä teoreettisuonteinen. Koska tutkimuksen kohteena ovat vain kieltosanan sisältävät lauseet, ei »valinnaisten kieltoainesten» (muodollisesti) myönteisillä esiintymillä ole tulosten kannalta merkitystä.

Merkitykseltään vähäiseksi jää toinenkin reunahuomautus, joka koskee valinnaisten kieltoainesten »harkinnanvaraisuutta». Jos muutetaan esim. lause *minulla on vielä jotain sanottavaa* kielteiseksi (→ *minulla ei ole enää mitään sanottavaa*), muutokset vielä → *enää* ja *jotain* → *mitään* ovat yhtä lailla pakollisia kuin *on*-muodon korvaaminen *ole*-muodolla. Sen sijaan esim. lauseessa *minulla ei ole enää yhtään mitään sanottavaa* sana *yhtään* on harkinnanvarainen: puhuja voi vahvistaa sillä kieltoaan. Koska »valinnaisiin kieltoaineksiin» on tällä tavoin niputettu hyvinkin erityyppisiä aineksia, niiden tarkempi esittely olisi ollut johdantojaksossa paikallaan. Tarkempaa pohdintaa olisi samassa yhteydessä ansainnut myös »negaatiomorfeemin» käsite. Tekijä toteaa »valinnaisista kieltoaineksista», että »myös nämä ilmaisevat kieltoa, joten niihinkin liittyy eräänlainen negaatiomorfeemi». On kuitenkin kyseenalaista, ilmaisevatko »valinnaiset kieltoainekset» itsessään kieltoa (uscathan esiintyvät myös kysymyslauseissa; samoin mm. kieltohakuiset verbit, esim. *hievahtaa*, eivät sinänsä ole kielteisiä, vaan koko ilmauksen tekee kielteiseksi siinä esiintyvä kieltoana). Negaatiomorfeemeista olisi kaiketi aihetta puhua vasta silloin, kun kyseiset morfeemit voisivat jäädä ainoina kannattamaan kieltoa. Nyt kuitenkin esim. elliptinen ilmaus *Ø ketään tullut* voi täydentyä mm. seuraavin tavoin: 1) *ei ketään tullut*, 2) *onko ketään tullut*, 3) *eikö ketään (ole) tullut*. Samoin esim. sana *ainakaan* ei ilmaise sen enempää kielteisyyttä kuin *ainakin* myönteisyyttä, vaan *ainakaan*-sanaa yksinkertaisesti käytetään kielteisissä, *ainakin*-sanaa myönteisissä konteksteissa: *hän ainakin tulee* (muista en tiedä) — *hän ei ainakaan tule* (muista en tiedä); *ainakin* ja *ainakaan* tuovat siis saman lisämerkityksen lauseeseen. Toinen asia on, että esiintyessään melko kiinteästi tietyytyypisissä (= kielteisissä) yhteyksissä »valinnaiset kieltoainekset» saattavat semioottiselta kannalta saada kielteisyyteen viittaavan indeksikaalisen funktion:

ne eivät ole kieltomorfeemeja, mutta ne ilmoittavat, että lauseeseen hyvin todennäköisesti sisältyy kieltoa (tai kysymystä) ilmaiseva morfeemi. (Asiaa havainnollistaa muoto-opillinen paralleeli: esim. allomorfit *kät* ja *venet* eivät itsessään sisällä »partitiivimorfeemia», vaikka ne nyky-suomen nominintäivutusjärjestelmässä esiintyvät miltei yksinomaisesti partitiivimuodoissa *kättä* ja *venettä*; ne viittaavat indeksikaalisesti seuraavaan morfeemiin, joka on partitiivin TA.)

Savijärven negaatiotutkimukset täydentävät luontevasti toisiaan. Väitöskirja on vankkaa fennististä perustutkimusta, sellaisenaan arvonsa säilyttävää, tarkasteltiinpa kielen ilmiöitä mistä näkökulmasta tahansa. Se mitä väitöskirjalta jää kuitenkin kaipaamaan, on lujempi teoreettinen ja metodinen ote: tuntuu siltä, ettei tekijä kaikin kohdin ole saanut runsaasta aineistosta versovaa problemaatiikkaa pidetyksi hallinnassaan. Tältä kannalta redundanssitutkimus on otteeltaan vakuuttavampi. Siinäkin on lähtökohtana runsas ja monipuolinen aineisto, mutta sen käsittely on kauttaaltaan hallittua. Lisäksi redundanssitutkimus antaa fennistiikalle yleisempiäkin virikkeitä: se viittaa mahdollisuuksiin soveltaa suomalaisen dialektologiaan myös typologista lähestymistapaa.

Heikki Paunonen